

SIYASET, İDEOLOJİ VE MANİPÜLASYON EKSENİNDE MEDYA: 16 NİSAN 2017 REFERANDUMUNUN MEDYAYA YANSIMASI ÜZERİNE ELEŞTİREL BİR SÖYLEM ANALİZİ*

Doç. Dr. Atıl Cem Çiçek

Kafkas Üniversitesi
İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi
ORCID: 0000-0001-9859-182X

Gözde Uysal

Kafkas Üniversitesi
İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi
ORCID: 0000-0003-1184-878X

Öz

Bu çalışmada, Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemine geçişi sağlayan anayasa değişikliği referandumunun yazılı basındaki sunumu ele alınmıştır. Bu çerçevede öncelikle, medyanın sırasıyla siyaset, ideoloji ve manipülasyonla olan ilişkisi irdelenmiştir. Özellikle medya ve siyaset, birbirlerini etkileyen, sınırlayan aynı zamanda birbirlerinden beslenen simbiyotik alana sahip iki kavram iken medya, egemen ideolojinin yeniden üretimi ve ideolojik yeniden üretimin bir unsuru konumundadır. Bu bağlamda medya, ideolojik yeniden üretimi gerçekleştiren alıcıları etki altına alma, yönlendirme gibi fonksiyonlara sahip olan manipülasyon aracını kullanarak, siyasal söylemler üretmektedir. Bu söylemler, geniş kitleler üzerinde karşılık bulduğu oranda, benzer söylemlerin üretimini de beraberinde getirmektedir. Örneklemler olarak farklı ideolojik çizgilere sahip olduğu düşünülen Sabah ve Sözcü gazeteleri seçilerek, ilgili gazetelerin nisan ayından başlanarak, referandum gününden bir gün önce olan 15 Nisan'a kadar ki sayıları manşet haber ve haber metinleri ölçütünde çözümlenmeye çalışılmıştır. Teun Van Dijk'in eleştirel söylem analizi modeline göre yapılan çözümleme sonucunda ilgili gazetelerin haber sunuş şekillerinin, aslında kendi ideolojilerinin yeniden üretimine yönelik olduğu saptanmıştır.

Anahtar Sözcükler: Medya, İdeoloji, Siyaset, Manipülasyon, Eleştirel Söylem Çözümlemesi

Media in the Axis of Politics, Ideology, and Manipulation: A Critical Discourse Analysis of the Reflection of 16 April 2017 Referendum on the Media

Abstract

In this study, we have analyzed the presentation of a referendum on the constitutional amendment that enables Presidential System in the printed press. In this context, first of all, we have analyzed the relationship of media with the politics, ideology, and manipulation respectively. While the media and politics are the two concepts that have a symbiotic field that both affects and restricts each other, the media is the element of a reproduction of the sovereign ideology and the ideological reproduction. In this context, media produces ideological discourses by using the manipulation tools which have influencing and canalizing functions on the recipients while reproducing the ideology. These discourses bring together the similar discourses to the extent that they reflect on the large masses. We have selected Sabah and Sözcü newspapers, which are thought to have different ideological aspects and have analyzed the headline and news texts of such newspapers by starting from April to 15 April, which was the day before referendum day. As a result of the analysis based on the critical discourse analysis of the Teun Van Dijk, we have identified that the representation of the news by the relevant newspapers is for the reproduction of their own ideologies.

Keywords: Media, Ideology, Politics, Manipulation, Critical Discourse Analysis

* Makale geliş tarihi: 04.07.2017
Makale kabul tarihi: 15.05.2018
Erken görünüm tarihi: 30.05.2019

Siyaset, İdeoloji ve Manipülasyon Ekseninde Medya: 16 Nisan 2017 Referandumunun Medyaya Yansıması Üzerine Eleştirel Bir Söylem Analizi

Giriş

Teknolojinin gelişmesiyle birlikte sosyal, ekonomik ve kültürel güç bağlamında medya, ulusal ve küresel boyutta oldukça önemli bir kavram haline gelmiştir. Günümüzde medya kavramına atfedilen bu önem şüphesiz ki kitleleri bilgilendirmesi, harekete geçirmesi ve kamuoyu oluşturması gibi işlevlerinden kaynaklanmaktadır. Medya özellikle seçim dönemlerinde, kitleleri bilgilendirme fonksiyonuyla harekete geçerek iktidarı elde etmek ya da iktidara ortak olmak isteyen siyasi elitlerin bilinmeyen yönlerini topluma fark ettirir. Ayrıca medya siyasi elitlere de toplumun düşünce yapısıyla ilgili bilgiler sunarak söz konusu elitlerin siyasi vaatlerini, plan ve projelerini halkın düşünce ve fikirleriyle örtüşecek bir şekilde biçimlendirilmelerine yardımcı olmaktadır (Işık ve Akbaba, 2004: 144).

Medya topluma enformasyon akışı sağlayan bir araç olmasının yanı sıra, Karl Marx'ın kavramsallaştırdığı alt yapı üst yapı sistematiğinde bir üst yapı ve Althusser'in de devletin ideolojik aygıtları olarak tanımladığı kategorinin bir unsuru konumundadır. Nitekim Althusser'e göre kitlelere hakim olan mevcut düşünce sistemini egemen ideolojinin belirlediği kısıtlara göre yönlendirilebilen medya, bu yönüyle egemen ideoloji üretiminin yapıldığı en uygun araçlardan biridir. Buna bağlı olarak egemen ideoloji medyayı kendi istekleri doğrultusunda yönlendirirken medya da egemen ideolojinin yeniden üretimini sağlamaktadır. Dolayısıyla medya ve ideoloji arasında bir döngüden bahsedilebilir. Medya bir yandan siyasi iktidara meşruiyet kazandıran ideolojiyi üretirken bir yandan da çok küçük yaşlardan itibaren çocuklara mevcut sistemin değerlerini aşılıyarak yeniden üretimi sağlamaktadır (Örs, 2014: 25).

Kitlelere bilgi taşıyan bir kanal ve ideolojik üretimi sağlayan bir olgu olmasının yanı sıra medya, istenildiğinde herhangi bir siyasal oluşumun yayın organı gibi faaliyet gösterebilmektedir. Medya, siyasi odakların çıkarları doğrultusunda toplumsal gerçekliklerden kısmen ya da tamamen arındırılmış bilgiler üretmek başka bir deyişle toplumu manipüle ederek kitlelerde rıza üretme işine koyulur. Nitekim Sabah ve Sözcü gazetelerinde yer alan manşet haber ve

haber metinleri incelendiğinde ilgili gazetelerin kendi ideolojik çizgileri doğrultusunda referanduma yönelik sundukları haberlerde belirli çerçeveleme farklılıkları olduğu görülmektedir.

1. Yöntem

Bu çalışmada 16 Nisan 2017 tarihinde yapılan cumhurbaşkanlığı hükümet sistemini öngören Anayasa referandumuna ait haberler incelenmiştir. Mevcut çalışma kapsamında, söz konusu referandumun Türkiye’deki farklı editoryal bakış açısına sahip olan iki gazetede nasıl sunulduğunu göstermek, yazılı basında medya-siyaset ilişkisinin hangi söylemsel yapılarla ve ideolojik olgularla gündeme geldiğini ortaya çıkarmak amaçlanmıştır. Ayrıca farklı ideolojik çizgilerde yayın yapan Sözcü ve Sabah gazetelerinin anayasa değişikliği referandumuna ilişkin oluşturdukları haber şemalarında liberal basın kuramının öne sürdüğü nesnellik iddiasını koruyamadıkları savı çalışmanın en temel varsayımıdır. Bu bağlamda, haber metinlerinin yapısını ve ideolojik konumlarını ortaya çıkarmak için Van Dijk’in ‘Eleştirel Söylem Analizi’ yöntemi tercih edilmiştir. Zira söylem analizi ile “değişen ifadeler ve ideolojik kodlamalar, çıkarlar ve iktidarların özellikleri” belirlenebilir (Sözen, 2014: 120).

Çalışma yöntemi olarak belirlenen Van Dijk’in söylem analizi, sentaktik ve semantik olmak üzere iki farklı dilsel çözümleme türünde ele alınır. Sentaktik, haber metinlerini oluşturan cümlelerin gramatik boyutunu inceler. Cümle sözdizimi (sentaks), bir olaydaki katılımcıların sözcük (lexical) sırası, işlevsel ilişkiler (konu, nesne) ve aktif ya da pasif biçimlerin anlamsal rollerini ifade eder (Dijk, 1988: 11). Semantik yapı ise kelimelerin, cümlelerin dolayısıyla metnin tamamının anlamına odaklanır (Doruk, 2013: 115). Söylem çözümlemesi makro yapı ve mikro yapı olmak üzere iki kategoride incelenir. Makro yapının ilk ayağı olan tematik yapı; başlıklar, haber girişi ve fotoğraflardan oluşur. Tematik yapı, teorik olarak semantik makro yapılar bakımından açıklanan bir metnin temalarının veya konularının hiyerarşik olarak düzenlenmesidir. Bu nedenle tematik yapı bir metnin en önemli bilgisini tanımlar. İlgili konuları ve karşılıklı ilişkileri içerir. Tematik bir analizin temel amacı, haber söyleminde temaları belirlemek, metnin koşullu, hiyerarşik ilişkilerini ve anlamsal özelliklerini belirlemektir. Makro yapının ikinci ayağı ise durum ve yorum bilgisinden oluşan şematik yapıdır. Metinlerde sadece hiyerarşik düzeni ve semantik ilişkileri tanımlayan tematik yapı söz konusu değildir. Şematik yapı, ana olay, bağlam, ardağan bilgisi ve yorum hakkında bilgi vererek, bir haber öyküsünde rol oynayabilir (Dijk, 1988: 73-93).

Mikro yapı, sentaktik çözümleme, bölgesel uyum, lexical seçimler ve haber retoriğinden oluşmaktadır. Sentaktik çözümlemeyle, haber anlatısında kullanılan cümlelerin aktif ya da pasif, etken veya edilgen olması metinde

ideolojik bulgulara rastlanmasına neden olabilir (Deniz, 2010: 6) . Üç alt bölümden oluşan bölgesel uyumda cümleler arası ilişkilere bakılmaktadır. Nedensel ilişkide, ardarda gelen cümleler arasında nedensellik bağı aranırken, işlevsel ilişkide, bir cümledeki genel ifadenin, sonraki cümlelerde belirtilen gerçeklerle arasındaki ilişkiyi ifade eder. Referansal ilişkide ise bir cümlede kullanılan kavramın kendisinden sonra gelen cümle ile arasında bir bağ kurulup kurulmadığına bakılır (Özer, 2011: 84). Lexical çözümlemede, aynı anlama sahip olan, sert ya da hafifletici sözcüklerden hangisinin tercih edileceği, ideolojik yapılanma bağlamında oldukça önemlidir. Bu kullanım aynı zamanda gazete ve ya gazetecinin bakış açısını da ortaya çıkartabilir. Örneğin, İsrail'e atfedilerek kullanılan "siyonist" kavramı siyasal bir tercihtir. Bu sözcük seçimi aynı zamanda İsrailileri "savaş kışkırtıcısı ve tetikçisi" olarak tanımlayan Doğu Avrupa basınında da görülmektedir (Dijk, 1988: 108). Son olarak haber retorğinde ise haberin inandırıcı olması açısından fotoğraf ve görgü tanıklarından yararlanılır.

2. Araştırmanın Evreni ve Örneklem Seçimi

Araştırmada 1 Nisan 2017 ile 15 Nisan 2017 tarihleri arasındaki 15 Sözcü ve 15 Sabah gazetesi olmak üzere toplamda 30 gazetede yer alan Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemini öngören anayasa referandumu ile ilgili haberler incelenmiştir. 1-15 Nisan 2017 tarihleri arasının seçilmesi, partilerin referanduma ilişkin söylemlerinin belirginlik kazanması ve aynı zamanda da bu siyasal söylemlerin medyanın gündeminin kapsayıcı bir hale bürünmesi açısından önemlidir. Sözcü ve Sabah gazetelerinin örneklem olarak seçiminde ise belirleyici olan siyasal partilerin mevcut anayasa referandumuna yönelik eğilimlerine ilişkin gazetelerin editoryal bakış açısı olmuştur. Çalık Holding bünyesindeki Turkuaz Grubu'na ait olan Sabah gazetesi hükümete yakın bir çizgide yayın yaparken, Burak Akbay'ın sahibi olduğu Sözcü gazetesi ise Kemalist ve Cumhuriyetçi siyasi görüşleriyle yayın yapmaktadır (Ongun, 2014: 85; Udeoğlu, 2015: 349). Örneklem olarak seçilen birbirinden farklı ideolojik kodlara sahip iki gazetenin referandum süreciyle ilgili kamuoyuna sundukları manşet haberler ve haber metinleri değerlendirilerek çalışmada ortaya atılan hipotezin doğruluğu test edilmeye çalışılmıştır.

3. Medya, Siyaset, İdeoloji ve Manipülasyon Üzerine

Medya, genel olarak kitle iletişim araçlarının tümünü kapsayan bir yapının ifadesidir. Toplumla hitap edebilmek, sunulan belli bir düşüncüyü onaylamalarını sağlamak amacıyla kitlelere bilgiler ulaştırmak, mesaj iletmek (Akdağ, 2014: 1)

kısacası toplumu etkilemek gibi önemli işlevleri vardır. Medyanın kitleleri bilgilendirmesi, etkileyebilmesi ve herhangi tartışmalı bir konu hakkında kamuoyu oluşturma gücüne sahip olması (Gezgin, 2006: 172) siyasal iktidarların da dikkatini çekmiştir (Işık, 2002: 23). Bu dikkat ve ilgi medya ve siyaset ilişkisinin de temellerini oluşturmuştur.

Siyasi bir perspektifle, günümüzde “dördüncü güç” (Taşdemir, 2005: 173) ve/veya “ikinci hükümet” gibi son derece iddialı benzetmelerle tanımlanan medya ve onun siyasetle olan ilişkisi karşılıklılık esasına dayanmaktadır (Arslan, 2004: 4). Genel hatlarıyla siyaset, insanların birlikte yaşamalarını sağlayan kuralları oluşturma, koruma ve değiştirmeye yönelik faaliyetleri ifade eder (Heywood, 2013: 28). Başka bir anlatımla, bünyesinde uzlaşma ve çatışmayı da barındıran siyaset (Kapani, 2016: 24), iktidara sahip olan veya en azından bu iktidara ortak olma yarışında bulunan farklı sosyal grupların çıkarlarının çatışması ve bir noktada da uzlaşmasıdır (Çalışır, 2014: 230). Medyanın haber kaynağı olarak siyaseti görmesi, siyasilerin de medyayı kendi düşünce ve fikirlerini kamuoyuna aktaran bir araç olarak görmesi medya ve siyasetin “ortak yaşama ilişkisi” şeklinde tanımlanmasını sağlamıştır (Akdağ, 2014: 2).

Nitekim, medya ve siyasetin ortak yaşam ilişkisine günümüzde beşinci güç olarak kabul edilen internet kavramı da dahil edilebilir. Dördüncü güç medya ve beşinci güç internetin toplumsal rolleri birbirine benzerlik göstermekte, internet, siyasetten bilime, özel yaşamdan kamusal yaşam alanlarına kadar birçok sahayı kapsaması yönüyle de medyadan ayrılmaktadır. Bireylerin düşüncelerini ya da duygularını açıkça dile getirebilme diğer bir anlatımla iletişimsel gücünü kullanarak hem bireysel özgürlüğü genişletip hem de hükümetin kontrolünü ya da denetimini arttırmaktadır (Erdoğan, 2013: 182).

Medya ve siyaset ilişkisi son derece karmaşık, geniş boyutlu çatışma kadar uzlaşmanın da var olduğu bir zeminde kendini göstermektedir. Medya, siyaseti kendi sisteminin bir alt birimine dönüştürmeyi amaçlarken, siyaset de benzer şekilde medyayı, kendi istek ve talepleri doğrultusunda hareket etmeye zorlamaktadır (Akdağ, 2014: 2). Nitekim siyasi iktidarlar güçlü iken medya neredeyse tamamen siyasetin güdümü ve kontrolü altına girerken tersi durumda yani siyasi iktidar zayıf iken medya siyaset üzerinde etkili olmuştur (Dijk, 1995: 31; Uludağ, 2011: 206).

Medya ve siyaset kimi zaman son derece uyumlu ve birbirinden beslenen, kimi zaman da birbiriyle sürtüşen ama sürekli etkileşim halinde olan iki toplumsal olgudur (Çiçek vd., 2015: 105). Siyasal olay ve olguların medya aracılığıyla toplumsal tabana yayılması (Damlapınar, 2008: 188) kitlelerin bilgilendirilmesi ve harekete geçirilmesi ve istenildiği şekilde yönlendirilmesi, medyanın siyasete ilişkin sergilediği etkiyi göstermesi bakımından önemli bir

argümandır (Akdağ, 2014: 3). Benzer şekilde siyasi odaklar da medya üzerinde küçümsenmeyecek bir etki alanına sahiptir (Çiçek vd., 2015: 105).

Meyer (2014: 10-11), siyaset ve medya ilişkilerini dört boyutta incelemiştir: İlk olarak medya ile kamusal alanın etkileşimi sonucu kamusal alanın dönüşümü ve yeniden şekillenmesi üzerine durmuştur. İkincisi, siyasal realitenin konfigürasyonu için üretilen kalıplar üzerine kurulan medya ve siyasal gerçeklik ilişkisidir. Bu doğrultuda kitle iletişim araçları hem siyasal hayatı yansıtmış hem de medyanın kendine özgü kurallarına göre biçimlendirilmiş bir siyasi realite üretmiştir. Üçüncü olarak medya söylemleri ile medya alıcıları arasındaki ilişkidir. Kitle iletişim araçlarının medya alıcılarının siyasal yönde etkilemesi merkezi bir rol oynamaktadır. Son olarak medyanın “siyasal iletişim”, “politikaların seçimi ve şekillenmesi” ve “bütünsel siyasi süreci etkileme biçimi” kısacası siyasetin özünü konu alarak ele almasıdır.

Bağımsız bir medya, demokratik sistemlerde çok sesliliğin bir göstergesi ve çoğunluğun da mihenk taşı konumundadır. Medya bir yandan siyasilerin görüş ve düşüncelerini halka iletmekte diğer yandan da toplumun istek ve eğilimlerini siyasilere ulaştırmaktadır. Çift yönlü gelişen bu enformasyon akışı medyaya, siyasi iktidar ile toplum arasında bir köprü işlevi kazandırmıştır. Çıkar endişesi taşıyan bir medya sistemi ise sadece egemen gücün söylemlerini iletme işlevi görebilmektedir. Bu bağlamda siyasi mekanizmaların söylemleri doğrultusunda kitleleri yönlendirme, konu ile ilgili eksik ya da yanlış bilgilendirme, olumsuz bir durumu olağanmış gibi gösterme ve iktidarı güç durumda bırakabilecek tepkileri engellemeye yönelik tam da egemen gücün istediği tarzda bir basın yayın politikası benimseyecektir (Çalışır, 2014: 228). Buna ek olarak, medyanın tarafsızlık anlamında, yeni doğacak güç ilişkilerini önceden kestirip, o doğrultuda söylemler geliştirme kabiliyetinden de söz edilebilir. Bu açıdan bakıldığında, salt muhalif söylemler üzerine temellendirilmiş bir medya yapısı ile de karşılaşılabilir.

Medya, kitlelere sunduğu birçok bilgi sayesinde toplumun eğitilmesinde de önemli bir rol oynamaktadır. Medya bu işlevi yerine getirirken bir yandan toplumun rızasını üretmeye çalışmakta diğer taraftan da ideolojik yeniden üretimi gerçekleştirmektedir. Bu bağlamda genel olarak bireyleri ve toplumları belli bir yönde harekete geçirmek için insan zihninin ürettiği düşünceler zinciri olarak tanımlanan ideoloji, bireylere ve gruplara sosyopolitik olaylar karşısında bulunacak tercihlerde onlara yardımcı olan bir yol haritası olarak tanımlanmıştır (Örs, 2014: 13-14). İdeoloji, kapitalist düzende siyasal iktidarı meşrulaştırarak bireyleri sisteme entegre etmeye yardımcı olan (Kazancı, 2002: 57) idare edilenler arasında yaygın, yönlü fakat sınırlı ve belirsiz fikirler kümesidir (Mardin, 2014: 16). İdeoloji kavramına farklı bir bakış açısı kazandıran Marx, bu kavramı iki farklı boyutta irdelemiştir. Bunlardan ilki, ideolojinin bir üst yapı unsuru olarak toplumsal gerçeğin insan zihnindeki yansıması şeklindeyken,

ikincisi ise mistifikasyondur. Diğer bir ifade ile toplumsal gerçeğin çarpıtılmasıdır. Mistifikasyon, her sosyal sınıfın kendi kafasında kurguladığı hayali bir dünyadır (Örs, 2014: 17). Nihai olarak Marx'ta ideoloji bir bireyin veya toplumsal bir grubun zihninde yer alan hatta zihnine egemen olan fikirler ve temsiller sistemidir (Althusser, 2014: 64). Althusser, ideolojiyi yalnızca bir zihinsel işlem olarak görmemektedir. Ona göre ideoloji bizzat hayatın içinde var olan ve gündelik yaşamdan kaynaklanan bir pratiktir (Kazancı, 2002: 58).

Althusser (2014: 35-52), toplumun inşa sürecinde ve yenilenmesinde ideolojiye önemli bir misyon yükleyerek, üretim koşul, araç ve ilişkilerinin yeniden üretilmesi gerektiğinin altını çizmiştir. Ona göre üretim ilişkilerinin yeniden üretimi ise devletin ideolojik ve baskıcı aygıtları tarafından gerçekleştirilmektedir. Devletin baskıcı aygıtlarını şiddet üzerine kurgulanan birer düzenek olarak tanımlayan Althusser, başta hükümet olmak üzere idare, ordu, mahkeme, polis ve hapisaneleri bu kategoride değerlendirirken, devletin ideolojik aygıtlarına (DİA) daha önemli bir anlam atfetmiş, bu gruba giren aygıtları ideolojinin uzmanlaşmış kurumları olarak ifade etmiş ve bunları din, okul veya eğitim, aile, hukuk, siyaset ve medya şeklinde kategorize etmiştir.

Devletin bütün ideolojik aygıtlarının son tahlilde en önemli amacı üretim ilişkilerinin yeniden üretimini sağlamaktır. Diğer bir ifade ile bu aygıtların temel yönelimi egemen ideolojinin siyasal ve ideolojik koşullarını yeniden üretmektir. Dolayısıyla üretimin yapıldığı tüm aygıtlar devletin ideolojik aygıtlarıdır. Bunların en önemlilerinden biri de medyadır (Arşan ve Çoban, 2014: 11). Medyanın kamuoyunun sesi olması onu egemen ideoloji ile çok fazla örtüşmesine ve egemen ideolojinin yeniden üretilmesi noktasında özel bir alanı temsil etmesine olanak sağlamıştır (Çulhaoğlu, 2002: 412). Medyanın, egemen ideolojinin yeniden üretimi sürecinde bu kadar önemli bir rol oynamasının nedeni ise toplumsal düşünüşe egemen ideolojinin belirlediği ölçütlere göre yön verebilmesidir.

Medya egemen ideolojinin yeniden üretimine katkı sağlarken öte yandan da mevcut ideolojinin sürdürülmesine de yardımcı olmaktadır. Esnek yapısı sayesinde toplumun değişkenlik gösteren şartlarına hızlı bir şekilde adapte olabilen medya, yeni koşullara uygun şekilde bir yandan egemen ideolojinin lehine kamuoyunun rızasını kazanmaya çalışırken bir yandan da ideolojik yeniden üretimi gerçekleştirilmektedir.

Medya, kitlesele düzeyde bilgi ve haber açığının giderilmesi noktasında önemli bir görev üstlenmiştir. Ancak siyasi iktidar veya siyasi iktidara ortak olmak isteyen güç odaklarının da siyasi plan ve projelerini kamuoyuna aktarabilecekleri önemli bir kanaldır. Ayrıca istenildiğinde siyasetçiler için çok önemli bir propaganda aracı, daha da önemlisi sosyal grupları yönlendirebilme adına güçlü bir silah olarak kullanılabilir. Çünkü kitle iletişim araçlarının

kontrolünü elinde bulunduran medya patronları, her türlü haber ve mesajları kendi ideolojik inançları doğrultusunda değiştirebilmektedir (Gölbaşı, 2010: 9; Türkoğlu, 2008: 40). Medyanın haber içeriklerinin değiştirilmesine yönelik giriştiği bu faaliyet ise manipülasyon kavramı ile ifadelendirilmektedir. Herhangi bir kimseyi ustaca bir yol kullanarak, kurnazca kendi çıkarları doğrultusunda yönlendirmek olan manipülasyon, kasıtlı şekilde bireyleri ve/veya toplumları istenilen amaçlar doğrultusunda yönlendirmek ya da seçme, ekleme ve çıkarma yoluyla bilgileri değiştirmektir (Türkoğlu, 2008: 40; Weaver, 2001: 51). Manipülasyon, gerçeklikleri çarpıtarak iktidarı elinde bulunduran grupların çıkarlarıyla toplumun çıkarlarını eş değer gören, kitleleri istek ve talepleri doğrultusunda biçimlendiren bir araçtır (Özer, 2011: 5).

Bu doğrultuda medya, günümüzde mevcut gerçeklikleri çarpıtarak kamuoyuna siyasi, kültürel ve ideolojik penceresinden bilgiler sunarak kitleleri manipüle etmeye yarayan en uygun araç haline gelmiştir. Nitekim medya egemen bir grubun hedeflerini, çıkarlarını vs. tüm toplumun ortak çıkarıymış gibi kabul ederek toplumun söz konusu egemen grubun tüm faaliyetlerini sahiplenmesini sağlar. Toplum, medyanın manipüle ettiği değerleri benimsedikçe gerçekten de egemen grubun çıkarları ile kendi çıkarları arasında bir fark görmeyerek kendi çıkarları için mücadele ettiği gibi egemen ideolojinin çıkarları için de mücadele eder (Özer, 2011: 6).

4. Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemi Doğrultusunda Anayasa Değişikliği Referandumuna İlişkin Eleştirel Söylem Analizi

Türkiye'deki mevcut hükümet sistemi olan parlamenter sistemin değiştirilerek yerine Cumhurbaşkanlığı hükümet sistemine geçiş için anayasa değişikliğine ihtiyaç duyulmuştur. Bu doğrultuda anayasa değişikliği talebi Türkiye Büyük Millet Meclisi Genel Kuruluna sunulmuş ve yapılan oylama sonucunda referandum kararı çıkmıştır.

Çıkan referandum kararından sonra, iktidarı elinde bulunduran Ak Parti (AKP) ile Milliyetçi Hareket Partisi (MHP) “evet” yönünde görüş bildirirken, ana muhalefet partisi olan Cumhuriyet Halk Partisi (CHP) ile Halkların Demokratik Partisi (HDP) “hayır” cephesinde yer almıştır. Yüksek Seçim Kurulu'nun ilan ettiği resmi sonuçlara göre, 16 Nisan 2017'de yapılan anayasa değişikliği referandumunda seçmenlerin %51.41'i evet yönünde oy kullanırken, %48.59'u ise sistem değişikliğine hayır demiştir.

5. Bulgular ve Yorumlar

5.1. Sözcü Gazetesinde Yayınlanan Haberlerin Söylem Analizi

Ulusalçı ve Kemalist/sol çizgisiyle bilinen (Arslan ve Geçer, 2017: 717; Ongun, 2014: 85) Sözcü Gazetesi'ndeki¹ manşet haberler ve haber metinleri, öncelikle makro yapılar açısından incelenmiştir. Akabinde mikro çözümlenmeleri yapılmıştır. Sözcü 1 Nisan 2017 itibarıyla 15 günlük bir süreçte incelenmiş ve söz konusu olan gazetede konuya ilişkin haberlerin eleştirel söylem çözümlenmeleri yapılmıştır.

Sözcü, 1 Nisan 2017 tarihinde konuyla alakalı haberi, manşetten “Milletin bahtı mı tek adamın tahtı mı” şeklinde yayınlamıştır. Üst başlıkta, “CHP’li Muharrem İnce, böyle duyurdu” ifadesine yer verilmiştir. Bu başlıklarda, enformasyon eksiltimine gidilmemiştir. Fakat genelleştirme yapıldığı anlaşılmaktadır. Başlığa bakıldığında tek adam ifadesinin Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan’ı ifade ettiği anlaşılmaktadır. “Millet” ifadesi ile evet ya da hayır yönünde oy kullanan vatandaşları bir bütün olarak değerlendirmiş ve genelleştirme yapmıştır. Alt başlık ise, “Biz Cumhuriyet için meydanlardayız” ifadesi ideolojik anlamlarla yüklüdür. Haberin spotunda İnce’nin açıklamalarına işaret edilmiştir. Haberin devamı dördüncü sayfada ve ana metindeki tüm cümleler İnce’nin cümlelerinden oluşmaktadır. İç sayfadaki haber manşetin devamı niteliğindedir. Tematik olarak ön plana çıkan anlam, oylamaya sunulacak yeni anayasa maddelerinin eksik yönlerini tartışarak halka niçin hayır yönünde oy kullanmaları gerektiğidir. Haberde geçen cümlelerin aktif yapıda olduğu görülmüştür. Cümlelere bakıldığında nedensellik ve işlevsellik ilişkisine rastlanmamıştır. Referansal ilişki açısından bakıldığında ise hayır propagandasını içeren çok sayıda ifade geçtiği anlaşılmaktadır. Lexical çözümlenmede ise İnce, Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan demek yerine tek adam ifadesini kullanmıştır. Haberin retoriğinde, İnce’nin sözleri yer aldığı için görgü tanıklarına gerek kalmamıştır. Haberin inandırıcılığı fotoğraflarla desteklenmiş ve iki tane fotoğraf paylaşılmıştır.

3 Nisan 2017 tarihli Sözcü’de “kedi trafodan çıktı, sandığa girdi” başlıklı haber manşetten verilmiştir. Üst başlıkta ise “SEÇSİS projesinde hata olduğu ortaya çıktı. Gurbetçilere mükerrer oy kullandırabilirler!” ifadesi yer almaktadır. Başlıkta enformasyon eksiltimine gidilmiştir. Tek başına alındığında ne ifade ettiğini anlamak oldukça güçtür. Genel anlamla verilen bir başlığın açılımı spotta yer almaktadır. Burada genelden özele gidiş söz konusudur. Haberde verilmek

¹ Çalışmanın bu noktasından sonra, tekrarlardan kaçınarak okuma yorgunluğunu gidermek amacıyla, Sözcü Gazetesi yerine sadece Sözcü ifadesi kullanılacaktır.

istenilen tema ise oy hakkını kullanan Nizamettin Uyanık adlı vatandaşın seçim bilişim sistemindeki² açıktan faydalanarak mükerrer oy kullanmasıyla birlikte yurtdışında yapılan seçimlerde şaibe olduğu iddialarının gündeme getirilmesidir. Bu doğrultuda haberde ara başlık olarak “Seçsis arızalı mı?” ve “Sahtecilik mi var?” soruları ön plana çıkartılmıştır. Haber anlatısında bağlam bilgisine saptanmamıştır. Spotta yer alan “geçen seçimlerde oy sayımı sırasında elektrikler kesilmişti. İktidarın “trafoya kedi girdi” demesi şüpheyi artırmıştı. Benzer bir durum yurtdışında yaşanıyor!” ifadeleriyle 7 Haziran 2015 tarihinde yapılan genel seçimlere dikkat çekilerek ardalın bilgisine yer verilmiştir.

Mikro çözümlemenin ilk ayağı olan sentaktik yapı haber anlatısında kullanılan cümlelerin aktif ya da pasif olmasıyla ilgilenmektedir. Haber metninde kullanılan cümlelerin aktif bir yapıda olduğu görülmektedir. Bölgesel çözümleme adımlarından olan nedensel ilişkiye dayalı bir anlatımın kurulduğu saptanmıştır. “Hile fark edildiğinde oy sandığa atılmış olduğu için iptal işlemi yapılamadı” ifadesinde mükerrer oyun neden iptal edilemediği cümle içinde açıklanarak nedensel bir ilişki kurulmuştur. Retorik çözümlemesinde, haberin inandırıcılığını arttırmak için “işte mükerrer oyun belgesi” başlığıyla bir fotoğraf paylaşılmıştır. Yurt Dışı İlçe Seçim Kurulu Başkanlığı’na yazılan bir belge fotoğraflanarak habere konu olan temayı destekler bir nitelik kazandırılmıştır.

7 Nisan 2017 tarihinde yayınlanan Sözcü, konuya ilişkin haberi “İşleri Allah’a kaldı” manşetiyle duyurmuştur. Üst başlık olarak da “Referanduma 9 gün kala din sömürüsü doruğa çıktı” cümlesi verilmiştir. Başlık tek başına ele alındığında bilgi vermemektedir. Manşette, “kaldı” fiili ile kurgulanan tarafın kim olduğu haberin girişinde verilmiştir. Spotta yer alan ““Evet” için her türlü dini argümanı kullandılar. Camilere pankart astılar cami avlusunda miting yaptılar... Şimdi de Allah’ın adıyla oy istiyorlar!” ifadeleri haberin temasını oluşturmaktadır. Haber devami onuncu sayfada ve “Din istismarı tam gaz” başlığı atılmıştır. İncelenen haberde kaynak olarak Doğan Haber Ajansı gösterilmiştir.

Haber metnindeki cümle yapılarına bakıldığında aktif ve basit yapıda olduğu görülmüştür. İncelenen haber metninde daha çok işlevsel ilişkiye dayalı bir anlatımın kurulduğu saptanmıştır. İlk cümle “Anayasa referandumu için geri sayım sürerken, kampanya faaliyetleri de giderek keskinleşiyor.” Devamında ise, “Bolu’da AKP İl Başkanlığı’nın hemen yanındaki binaya “Allah için evet inşaallah” yazıldı, partililer ve Ekonomi Bakanı Yardımcısı Fatih Metin duvarın önünde fotoğraf çektiler sosyal medyada paylaştı.” cümlesiyle işlevsel ilişki kurulduğu gözlenebilir. Tematik yapıyı güçlendirmek adına ikisi ilk sayfada, üçü

2 “Seçim Bilişim Sistemi (SEÇSİS), seçimle ilgili her türlü bilgi ve belgenin üretildiği ve güvenli bir şekilde saklandığı bir bilgi sistemidir. Yüksek Seçim Kurulu Başkanlığı’nın en önemli e-devlet projelerinden biridir” (www.ysk.gov.tr).

iç sayfadaki haberde olmak üzere toplam beş fotoğraf paylaşılmıştır. Fotoğraflarda Ekonomi Bakanı Yardımcısı Fatih Metin, “Allah için evet inşallah” yazısı bulunan duvarın önünde poz vermiştir. Öte yandan AKP Gençlik Kolları üyeleri de toplu olarak yazının önünde resmedilmiştir. Fotoğraflar haber anlatısında kurulan “din istismarı” temasını destekler niteliktedir. Haberin retoriksel anlamını güçlendirmek için “din sömürüsü” ifadesi kullanılmıştır.

8 Nisan 2017 tarihli Sözcü’de, CHP lideri Kemal Kılıçdaroğlu’nun açıklamaları manşetten verilmiştir. “Evet için kesenin ağzını iyice açtılar” başlığını taşıyan haberin üst başlığı ise CHP lideri Kemal Kılıçdaroğlu Sözcü’ye konuştu” cümlesidir. Spotta Kılıçdaroğlu’nun açıklamalarına yer verilmiştir. Haber metninin tamamı Kılıçdaroğlu’nun cümlelerinden oluşmaktadır. Haber anlatısındaki tematik anlam, AKP’nin 16 Nisan’da yapılacak olan referandumda vatandaşların evet yönünde oy kullanmaları doğrultusunda yapılan propagandalarda, kamu hizmetlerinin yürütülmesi için ayrılan bütçeden harcama yaptığı iddiasıdır. Haberin devamı beşinci sayfadadır. İç sayfadaki haberde “o kadar çaresizler ki...” ara başlığında yer alan üç nokta cümleyi yoruma açık bırakmıştır. Ayrıca başlıkla haber metni uyumlu değildir. Haber anlatısında ardalan ve bağlam bilgisine de yer verilmemiştir.

Haber metnindeki cümleler sentaktik açıdan çözümlendiğinde cümleler basit ve etken yapıda olduğu saptanmıştır. Gazetenin olaya bakış açısında ideolojik üretim yapıldığı söylenebilir. İdeolojik üretimin hedefi, AKP’nin evet oyu için partilere aktarılan bütçenin ötesinde kamu imkanlarından da faydalanmasıdır.

10 Nisan 2017 tarihli Sözcü’de atılan manşet “bu kadarına da pes doğrusu” şeklindedir. Başlık tek başına ele alındığında hiçbir anlam ifade etmemektedir. Ancak spotta yer alan “Frankfurt’ta yasak olmasına rağmen zihinsel engelli gence zorla oy kullandırdılar. Görenlerin vicdanı sızladı” ifadesiyle başlık anlaşılmaktadır. Bu bağlamda başlıkta enformasyon eksiltimine gidilmiş ve genelleştirme yapılmıştır. Haberin devamı niteliğinde olan ilk sayfadaki diğer başlıklar ise, “Hannover’de başkan ile seçmen, yasağa rağmen kabine girip oy kullandı” ve “Frankfurt’ta çifte T.C. No’su olan kadına oy kullandırıldı” ifadeleriyle yer almıştır. Atılan başlıklarda aktarılmak istenilen ortak tema, seçim işlemi devam ederken yasak olan eylemlerin gerçekleşmesidir. Gazetede yer alan duruma verilen haber değeri şaibe eylemi üzerinden gerçekleşir. Ardalan ve bağlam bilgisi açısından haber metni incelendiğinde, “zihinsel engelli gence böyle oy kullandırılması, Yalova’da iptal edilen seçimleri akıllara getirdi. Orada da benzer olay yaşanmış, YSK seçimi iptal etmişti.” cümleleriyle ardalan bilgisine yer verilirken, “Seçimlerin Temel Hükümleri ve Seçmen Kütükleri Hakkında Kanunu’na göre akıl zayıflığı bulunanlar, oy kullanamıyor.” ifadeleriyle de bağlam bilgisine yer verilmiştir.

Haber sentaksına bakıldığında cümle yapılarının etken ve basit olduğu gözlemlenmiştir. Bu durum cümlenin öznelinin gücüne ve kararlılığına vurgu yapmaktadır (Özer, 2011: 94). Nedensel, işlevsel ve referansal ilişkiden oluşan bölgesel uyum bilgisine saptanmamıştır. Haberin retorliğini arttırmak için beş fotoğraf kullanılmıştır. İlk sayfada, şaibeli oy kullananların fotoğrafları yayınlanmıştır. Yayınlanan fotoğraflarla haber değeri desteklenmektedir.

11 Nisan 2017 tarihli Sözcü’de “Harcama ‘Evet’e faturası millete” cümlesi başlık olarak işlenmiştir. Söz konusu haberde hem üst başlık kullanılmış hem de spota yer verilmiştir. “İktidarın devlet kesesinden savurduğu milyarlar ‘hayır’cılarının da cebinden çıkıyor” üst başlığıyla ele alınan haberin spotu ise “İşte bir örnek: Erdoğan ve Bahçeli’nin Yenikapı mitingi için Avrasya Tüneli kapatıldı... İşletmeci firmanın 2.2 milyon liralık kaybı Hazine’den ödenecek!” cümlelerinden oluşmuştur. Başlık tek başına ele alındığında, ne ifade ettiğini anlamak oldukça zordur. Başlık ve üst başlık arasında genelden özele doğru bir gidiş söz konusudur. Örneğin başlıkta devlet kesesi olarak nitelendirilen bütçe bütün seçmenleri kapsayan bir olgu iken bütçeden referanduma yönelik yapılan harcamalar ‘hayır’cılarının aleyhine kullanılmıştır. Dolayısıyla başlıkta anlatılmak istenenler spot ya da üst başlığa bakıldığında anlaşılacaktır. Tematik olarak ön plana çıkarılan anlam “evet” kampanyası için AKP ve MHP’nin devletin imkanlarını kullanmasıdır. Ardalan ve bağlam bilgisine rastlanmamıştır.

Haber metni retorik açıdan incelendiğinde gazetenin, devlet bütçesinin AKP ve MHP tarafından referandum için kaynak olarak kullanılmasına karşılık olumsuz tutumunu, İstanbul Milletvekili Barış Yarkadaş’ın görüşlerine yer vererek pekiştirilmiştir. Haber metninde, bölgesel uyumun alt başlıklarından olan nedensel ve işlevsel ilişki bulunduğu da anlaşılmaktadır. Nedensel ilişkiye örnek olarak “Firmaya günde 68 bin 500 araç geçişi garantisi verildiği için şimdi 137 bin aracın geçiş ücreti, Hazine’den ödenecek.” cümlesi verilebilir. İşlevsel ilişkide ise “İstanbul’da geçen hafta sonu yapılan AKP ve MHP mitingleri, devletin bütçesini de zarara soktu. Günlük 68 bin 500 araç geçişi garantili Avrasya Tüneli trafiğe kapatıldı, 2 milyon lirayı aşkın zarar oluştu. Bu zarar Hazine’den karşılanacak.” ifadeleri örnek olarak verilebilir. İşlevsel ilişkide ideolojik bulgulara da rastlanabilir. Bu doğrultu da Avrasya Tüneli için belli bir sayıda araç geçme garantisi verilmiş, belirlenen sayıya ulaşmaması halinde farkı devletin ödemesi garantisi verilmesi durumu da örtük olarak okuyucuya verilmektedir.

13 Nisan 2017 tarihli gazetede İstanbul Barosu eski Başkanı Ümit Kocasakal’ın açıklamaları manşetten verilmiştir. “Evet çıkarsa ne olur ‘Hayır’ çıkarsa ne olur” başlığını taşıyan haberin üst başlığı ise “Ünlü hukukçu Ümit Kocasakal Sözcü’ye açıkladı” ifadesidir. Haberin spotuyla beraber haber metninin tamamında Kocasakal’ın cümlelerine yer verilmiştir. Tematik yapı çözümlenmesine göre işlenen anlam, “Türkiye’yi karış karış gezip başkanlık

sistemine neden ‘hayır’ denilmesi gerektiğini anlatan Kocasakal tek tek anlattı. Okuyup oyunuzu öyle verin.” cümleleriyle spotta yerini almıştır. Haberin devamı ikinci sayfada yer almaktadır ve haber, “Ülke, karamelerle değil ‘kralname’ ile yönetilecek” başlığıyla duyurulmuştur. Bu doğrultuda haberin ideolojik temalarla işlendiği görülmektedir.

14 Nisan 2017 tarihli Sözcü’de “Bu ne rezalet!” başlıklı haber manşetten verilmiştir. Başlık tek başına ele alındığında bir anlam ifade etmemekle beraber olumsuz bir durumu tasvir etmektedir. Başlık ancak spot okunduğunda anlaşılacaktır. “Hayırcılara hakaret ve tehditler zirve yaptı” üst başlığını taşıyan haberin spotunda, “Topbaş’ın çalışanı ‘hayır’cılarının karıları ve kızları ‘Evet’çilere helaldir dedi.” ifadeleri yer almaktadır. Haberin devamı niteliğinde olan başka bir spotta ise “Evetçilerin tehdit yağdırdığı CHP’li vekilin annesini hastaneden attılar!” cümlesine yer verilmiştir. Tematik açıdan incelendiğinde verilmek istenilen ortak anlam, anayasa değişikliği için yapılacak olan referandumda hayır yönünde oy kullanacağını beyan eden vatandaşların ‘Evet’çiler tarafından hedef haline getirilmesidir. Haber girişinde yer alan ifadelerle gazetenin ‘hayır’cılardan yana bir tutum sergilediği, “Erdoğan ve Yıldırım miting meydanlarında ‘hayır’cılara terörist deyip hakaretler yağdırdıkça, partilileri de rezil mesajlarla saldırılarını arttırıyor. Daha önce ‘hayır’cılar için “Terörist, şeytan, vatan haini, FETÖ’cü” diyen AKP’liler dün bardağı taşırdı.” ifadelerinden anlaşılacaktır. Haberin devamı beşinci sayfada yer almıştır ve yeni bir haber görünümündedir. “İstanbul Büyükşehir Belediyesi çalışanından skandal paylaşım!” başlığıyla ifade edilmiştir. Başlıklar arasında paralellik söz konusudur. Ardalan ve bağlam bilgisine yer verilmemiştir. Ana olayın sunumu “hakaret” eylemi üzerinden yapılmıştır.

Haber anlatısı sentaktik açıdan incelendiğinde cümle yapıları olumlu ve basittir. “Erdoğan ve Yıldırım miting meydanlarında ‘Hayır’cılara terörist deyip hakaretler yağdırdıkça, partilileri de rezil mesajlarla saldırılarını arttırıyor.” cümlesine bakıldığında örtük olarak nedensel ilişki kurulduğu saptanmıştır. Tematik yapıyı destekler nitelikte dört fotoğraf yayınlanmıştır. Kanıt oluşturması bakımından, habere konu olan Ömer A.’nın bir sosyal medya hesabında yaptığı paylaşım fotoğraflararak, işlenen tema güçlendirilmiştir. Haber kaynağı olarak gazete, Doğan Haber Ajansı’na göstermiştir.

5.2. Sabah Gazetesinde Yayınlanan Haberlerin Söylem Analizi

Turkuaz Grubu’na ait olan Sabah gazetesi³ yayın çizgisi itibariyle merkez sağ, neoliberal ve iktidara yakın bir ideoloji ekseninde yayın yapmaktadır. Bu

3 Çalışmanın bu noktasından sonra, tekrarlardan kaçınarak okuma yorgunluğunu gidermek amacıyla, Sabah Gazetesi yerine sadece Sabah ifadesi kullanılacaktır.

doğrultuda 1 Nisan 2017 ile 15 Nisan 2017 tarihleri arasında yer alan manşet haberleri ve haber metinleri incelenerek Sabah'ın referanduma yönelik manşet haber ve haber metinleri mikro ve makro yapılar açısından çözümlenmiştir.

4 Nisan 2017 tarihli Sabah'ta haber, "Atatürk güvendi Kılıçdaroğlu küçümsedi" başlığıyla ele alınmıştır. Üst başlığa ve alt başlığa yer verilmeyen haberde spot, "18 yaşa seçilme hakkına 'evet' diyen gençler, CHP liderinin 'Meclise çoluk çocuğu dolduracaklar' sözüne tepkili" cümlesiyle yer almıştır. Bu başlıkta genelleştirme yapıldığı saptanmıştır. Başlık ile spot arasında genelden özele doğru bir gidiş söz konusudur. Başlıkta verilmek istenen anlam spot okunduğu zaman anlaşılmaktadır. Tematik olarak incelendiğinde işlenen ana tema, Cumhurbaşkanlığı sistemini düzenleyen anayasa değişikliğinin ilgili maddesine göre, milletvekili seçilme yaşı 25'ten 18'e düşürülme isteğinin, Kemal Kılıçdaroğlu'na Atatürk'ü hatırlatarak 18 ila 21 yaş aralığındaki bazı gençlerin görüşlerine yer verip onların desteğinin alınmak istenilmesidir. Haber metninin tamamı 'evet' yönünde oy kullanacağını beyan eden üniversiteli gençlerin konuyla alakalı görüşlerinden oluşmaktadır. Haber metninde, Atatürk'ün 'Biz her şeyi gençliğe bırakacağız... Geleceğin umidi, ışıklı çiçekleri onlardır. Bütün ümidim gençliktedir.' sözleri, haber metninin şematik yapısını oluşturan bağlam bilgisini vermektedir.

Mikro çözümlenme açısından haber metni incelendiğinde, gazetenin lexical seçimleri ve cümle yapıları çoğunlukla aktif ve basittir. "Atatürk güvendi Kılıçdaroğlu küçümsedi" başlığı lexical çözümlenme doğrultusunda incelendiğinde, Kılıçdaroğlu'nun her fırsatta "Atatürk'ün partisiyiz" söylemine karşılık seçilme yaşının 18'e indirilmesine yönelik yaptığı eleştirilerin tutarsız olduğu belirtilmiştir. Bu doğrultuda, gazete tarafından "süper gençler" olarak nitelendirilen üniversite öğrencilerinin fotoğraflarına ve 16 Nisan'da yapılacak olan referandumla ilgili 'evet' yönündeki beyanlarına yer verilerek tema güçlendirilmiştir. Gazete haber kaynağı olarak kendi muhabirini göstermiştir. Görgü tanığı olarak ise gençlerin fikirleri haber sunumunu destekler niteliktedir.

6 Nisan 2017 tarihli Sabah'ta Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan'ın açıklamaları manşetten verilmiştir. "Gelin milli ittifak yapalım" başlığını taşıyan haberin spotunda "Cumhurbaşkanı Erdoğan: Ak Parti'ye, MHP'ye, BBP'ye, CHP'ye, Saadet Partisi'ne gönül vermiş kardeşlerim; gelin 16 Nisan'da da milli, yerli ittifak yapalım." ifadesi yer almaktadır. Haber metnindeki tüm cümleler Erdoğan'ın cümlelerinden oluşmaktadır. Tematik olarak işlenen anlam, söz konusu olan referandumda evet yönünde oy kullanılması adına karşıt görüşte olan seçmenlere yapılan bir ittifak çağrısıdır. Haber için iç sayfada farklı bir başlık kullanılmıştır. "Şimdiden 2019'a hazırlanıyorum" başlığıyla Erdoğan, referandum sonucuna bağlı kalmaksızın 2019 Cumhurbaşkanlığı seçimleri için proje geliştirme, vizyon ortaya koyma ihtiyacı duyduğu anlaşılmaktadır.

Haber anlatısı sentaktik açıdan incelendiğinde aktif ve pasif cümle yapılarından oluşmaktadır. Millilik, birlik ve beraberlik mesajı veren sözcükler seçilerek ideolojik üretime gidilmiştir. Nedensel, işlevsel, kavramsal ilişki saptanmamıştır. Retorik unsurlardan olan fotoğraflar haber temasını güçlendirmek için kullanılan önemli bir görsel imgedir. Birinci sayfada üç, on dördüncü sayfa ise iki fotoğraf yayımlanmıştır. Cumhurbaşkanı Erdoğan'ın muhtarlar toplantısındaki fotoğrafı geniş açıdan çekilerek katılımın fazla olduğu kanıtlanmıştır. Türkeş'in kabrine ziyaret başlığını taşıyan fotoğraf ve Hollanda polisinin köpekle saldırdığı Hüseyin Kurt adlı vatandaşla görüşmesini görüntüleyen fotoğraf, haber temasına uymamaktadır. Gazete, haber kaynağı olarak muhabirini kullanmıştır.

9 Nisan 2017 tarihli Sabah'ta haberle ilgili "Yenikapı ruhu 16 Nisan için Şahlandı" başlığı manşetten verilmiştir. Başlıkta enformasyon eksiltimine gidilmiştir. Bu doğrultuda genelden özele doğru bir gidiş söz konusudur. Spot okunduğunda, "şahlananın" Yenikapı'da ki AKP mitingine katılarak evet yönünde oy veren İstanbulluların olduğu anlaşılmaktadır. Yenikapı mitingine büyük katılımın olması haber değeri olarak kullanılmaktadır. "Mitinge Türkiye'nin dört bir yanından, her yaşta vatandaş katıldı. Türkiye'nin aydınlık geleceği için 'evet' diyeceklerini söyleyen vatandaşların arasında engelliler, yaşlılar, gençler ve gaziler de vardı." ifadeleriyle, yapılan miting Türkiye'nin toplumsal yapısını oluşturan her kesimden vatandaşların geldiği belirtilerek mitingin toplum düzeyindeki meşruluğuna dikkat çekilmeye çalışılmıştır. Haberin tematik yapısında, Cumhurbaşkanı Erdoğan'ın yapılacak olan referandum da sandıktan 'evet' yönünde bir kararın çıkmasının, Türkiye açısından birçok konuda faydalı olacağı görüşü işlenmektedir. Ana metin cümlelerinin tamamında Cumhurbaşkanı Erdoğan'ın görüşleri yer almaktadır.

Haber anlatısı mikro bağlamda incelendiğinde, gazetenin lexical seçimlerinde ve cümle yapılarında 16 Nisan'daki anayasa ve hükümet sistemi değişikliği referandumuyla ilgili olumlu ve önemli mesajlar bulunmaktadır. "Ülkemizde 48 hükümet kuruldu. Seçimler her 5 yılda bir yapılmış olsaydı topu topu 15-20 hükümet kurulacaktı. Hala bakıyorsunuz karşımızdakiler bir şeyi temelsiz bir şekilde savunuyor." cümleleriyle, mevcut hükümet sistemini olumsuz yönde eleştirerek yeni bir anayasa ve hükümet sistemi değişikliğindeki kararlılığını vurgulamaktadır. Haber söylemlerinde çatışmaların yeniden üretilmesi için var olan karşıtlıklardan faydalanılmaktadır (Aygün, 2011: 220). Haber incelendiğinde iktidar – ana muhalefet karşıtlığının yer aldığı gözlemlenmiştir. Cumhurbaşkanı Erdoğan konuşmalarında sık sık ana muhalefet lideri Kılıçdaroğlu'na yer vermektedir. Yenikapı mitinginde Cumhurbaşkanı Erdoğan'ın "CHP'ye gönül vermiş kardeşlerim için üzülüyorum, fikirlerimiz uymasa da bu kardeşlerimizin Kılıçdaroğlu gibi bir felakete maruz kalması gerçekten üzüntü verici." ifadesi durumu kanıtlar niteliktedir.

14 Nisan 2017 tarihli Sabah'ta, "Evet ile faiz iner TL kanatlanır" başlıklı haberin spotu "Dünyanın en büyük finans kuruluşlarından İsviçre bankası UBS 16 Nisan referandumu için çok çarpıcı bir değerlendirme yaptı." cümlesiyle verilmiştir. Tematik açıdan ön plana çıkan anlam, 16 Nisan da yapılacak referandum sonucu sandıktan 'evet' çıkması halinde Türk Lirası'nın güçleneceği, istikrarın kalıcı olacağı ve yabancı yatırımların artacağı yönündedir.

Haber retoriği, "Yabancılar, referanduma senaryolarını netleştirdi. İsviçreli banka USB, 'evet' çıkarsa TL'nin yüzde 2-3 değer kazanacağını, faizlerin düşeceğini söyledi. Timothy Ash ise "Evet' ralli başlatır dedi." ifadeleriyle yabancı kaynaktan somut bir örnekleme ile desteklenmiştir. Lexical çözümlemede, "söyledi", "değerlendirdi" gibi ifadeler, Timothy Ash'ın gazete tarafından desteklediğinin göstergesidir.

15 Nisan 2017 tarihli Sabah'ta konuya ilişkin haber "16 Nisan ileri demokrasi yolunda yeni başlangıç" ifadesiyle manşetten verilmiştir. Alt başlıkta ise Cumhurbaşkanı Erdoğan'ın Konya mitinginde dile getirdiği, "Üniter yapıyı ilelebet sürdüreceğiz" cümlesi yer almıştır. Haber anlatısındaki tüm ifadeler Cumhurbaşkanı Erdoğan'ın cümlelerinden oluşmaktadır. Tematik açıdan ön plana çıkan anlam ise spotta yer alan, "Türkiye'nin üniter yapısının en büyük savunucusu, biz olduk, biz olacağız. Eyaletmiş, federasyonmuş, şuymuş, buymuş, hiç biri bizim gündemimizde yoktur, olmayacaktır." ifadeleridir. Haber değeri "üniter yapının korunması" eylemi üzerinden yapılmıştır. 13 Nisan 2017 tarihli Sözcü'de ise aynı haber, Genelkurmay eski başkanı İlker Başbuğ'un görüşlerine yer vererek "Başkanlık federasyon için planlanmış bir sistemdir." vurgusuyla başlıkta işlenmiştir. Sözcü'de haber değeri "federasyon, eyalet" kurgusu üzerinden yapılmıştır. Bu doğrultuda aynı haber farklı kurgularla işlenerek alıcılara sunulmuştur.

Sonuç

Demokratik liberal sistemlerde "dördüncü güç" ya da "ikinci hükümet" olarak metaforik anlamlar atfedilen medyanın, toplumsal ve siyasal yaşamda enformasyon kaynağı olmak gibi önemli bir işlevi vardır. Bu işlevi yerine getirirken kamuoyunun bilgilendirilmesi, yönlendirilmesi ve harekete geçirilmesi amaçlanmaktadır. Bu doğrultuda, medya, haberlerin tematik, şematik ve sentaktik yapılarının sunulması ve bir bütün olarak yayınlanmasında siyasi, sosyal ve ideolojik unsurlardan etkilenmektedir.

Bu çalışma da, iki farklı ideolojik çizgiye sahip olan Sabah ve Sözcü gazetelerinde yer alan haber manşet ve metinlerinin tarafsız bir şekilde ele alınmadığı varsayımından yola çıkarak hazırlanmıştır. Bu bağlamda, 16 Nisan 2017 tarihinde Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemi doğrultusunda yapılan anayasa değişikliği referandumunun, örnekleme olarak seçilen Sözcü ve Sabah

gazetesi manşet başlıklarında ve haber metinlerinde, nasıl işlendiği ve söz konusu gazetelerin ideoloji eksenindeki farklılıklarının manşet ve metinlere nasıl yansıdığı, Van Dijk'in eleştirel söylem çözümlemesi modeliyle incelenmiştir.

16 Nisan 2017 tarihinde yapılan anayasa değişikliği referandumu ile ilgili farklı yayın kuruluşlarına ait Sözcü ve Sabah gazetelerinde yer alan başlıklar, spot ve haber metinleri arasında farklı söylemsel yapılar kullanıldığı gözlemlenmiştir. Gazeteler, içinde buldukları ideolojik eksen doğrultusunda söylemlerini oluşturmuşlardır. Bu doğrultuda Sabah söylemini, "evet" bağlamında kurgularken, Sözcü ise söylemini hükümet sistemi değişikliğine "hayır" yönündeki beyanlarıyla oluşturmaktadır. Nitekim "evet" cephesinde yer alan Sabah, anayasa değişikliği referandumuyla alakalı haber metinlerinde olumlu ifadeler kullanmış ve "evet"i desteklemeyen haberlere yer vermemiştir. Buna karşın, Sözcü'de ise mevcut hükümet sisteminin değiştirilmesiyle alakalı öngörülen durumlar olumsuz bir dille ifade edilmiştir.

Hükümetin politikalarını destekler nitelikte duruş sergileyen Sabah, belirlenen tarih aralığında yayımladığı manşet haber ve haber metinlerinde iktidara, iktidara yakın olan kişilere ve sandıktan neden "evet" çıkması gerektiğine fazla yer verdiği belirlenmiştir. Aynı zamanda gazete, haber anlatısındaki tematik yapıyı güçlendirmek için Cumhurbaşkanı Erdoğan'ın görüşlerine de sıklıkla yer vermiştir. Gazete ana muhalefet liderini daha az ön plana çıkarmış ve eleştirel bir tarzda haber yaptığı gözlenmiştir. Nitekim söz konusu olan gazete, belirtilen süreç boyunca ana muhalefet liderini bir defa "Atatürk güvendi Kılıçdaroğlu küçümsedi" başlığıyla eleştirel bir söylemle manşetine taşımıştır. Bu minvalde yayımlanan haberler, gazetenin iktidar partisinin politika ve uygulamalarını destekleyen bir duruş sergilediğini ispatlamaktadır.

Kemalist/sol çizgisiyle bilinen Sözcü de CHP lideri Kılıçdaroğlu'nun ve aynı ideolojiye sahip uzman kişilerin görüşlerine yer vermiştir. Gazetenin manşet haber ve haber metinlerinde iktidar üyelerinin referanduma yönelik politikalarına fazla yer verildiği fakat daha çok editoryal bakış açısıyla ele alındığı, eleştirel ve olumsuz ifadelerle alıcılara iletildiği görülmüştür. Bu doğrultuda, Sabah yalnızca iktidarın fikirlerini halka taşıma misyonunu üstlenirken, Sözcü ise sadece muhalefetin "sözcü"sü olmuştur.

Sonuç olarak, siyasal duruşları farklı olan ve ayrı ideolojik iklimlere sahip olduğu düşünülen gazetelerin, haberlerde objektiflikten uzak kalarak kendilerini ait hissettikleri ideoloji etrafında alıcılara haber enformasyonu sağladıkları görülmektedir. Buna bağlı olarak, incelenen gazetelerde kendi fikirlerini topluma aşılıyarak seçmen üzerinde düşünsel bir algı yaratmaya çalıştıkları görülmektedir. 16 Nisan 2017 tarihinde yapılan anayasa değişikliği referandumu öncesi iki farklı görüşe sahip gazetenin gündemdeki gerçekleri kendi bakış

açılarıyla okuyuculara sunarken tarafsız olmadıkları saptanmıştır. Bir diğer husus ise söz konusu gazeteler enformasyon hizmeti sağlarken objektiflik olgusundan uzaklaşarak kendi ideolojik çerçeveleri doğrultusunda yeniden üretime gittikleri görülmektedir. Tüm bu söylenenler bağlamında Sözcü ve Sabah gazetelerinin 16 Nisan 2017’de gerçekleşen referanduma ilişkin kamuoyu ile paylaştıkları haberlerde, bilinçli bir şekilde bir takım söylemsel yapılar ve ideolojik reflekslerle hareket ederek, nesnellik iddiasından ziyade taraftarlık olgusu ile haber üretimine gittikleri söylenebilir.

Kaynakça

- Akdağ, Mustafa (2014), "Medya ve Siyaset Üzerine", *Media@Ware Projesi Hayat Boyu Öğrenme Programı*, http://mediaware.erciyes.edu.tr/tr/medya_ve_siyaset_uzerine.pdf (15.06.2017).
- Althusser, Louis (2014), *İdeoloji ve Devletin İdeolojik Aygıtları* (İstanbul: İthaki) (Çev. Alp Tümertekin).
- Arsan, Esra ve Barış Çoban (2014), *Medya ve İktidar: Hegemonya, Statüko, Direniş* (İstanbul: Evrensel Basım) (Haz. Esra Arsan, Barış Çoban).
- Arslan, Ali (2004), "Medya-Politika İlişkisi Üzerine Sosyolojik Bir Değerlendirme", *Uluslararası İnsan Bilimleri Dergisi*, 1 (1), <https://www.j-humansciences.com/ojs/index.php/IJHS/article/view/150/150> (10.06.2017).
- Aygün, Esin (2011), *Yazılı Basın Haber Söylemlerinde Cumhuriyet Mitinglerinin Sunumu*, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi (Ankara: Ankara Üniversitesi).
- Bulunmaz, Barış (2011), "Holdingleşme Ekseninde Türk Medyasında Tekelleşme Sorunu", *Öneri Dergisi*, 36: 237-246.
- Çalışır, Gülsüm (2014), "Siyaset ve İletişim Bağlamında Kitle İletişim Araçları Üzerine Bir Değerlendirme", Tosun, Muharrem ve Yılmaz, Nihat (Ed.), *Siyaset Bilimi ve Disiplinlerarası İlişki* (Sakarya: Değişim Yayınları): 221-257.
- Çiçek, Atıl Cem, Selçuk Aydın, Melih Çağatay Artunay, Aliye Bilge Certel (2015), "Reading the 'Gezi' From the Newspaper's Point of View in the Context of Media, Politics and the Manipulation", *International Journal of Humanities and Social Sciences*, 5 (3): 104-114.
- Çulhaoğlu, Metin (2002), "Egemen İdeoloji ve Medya", *Toplum ve Hekim Dergisi*, 17 (6): 410-412.
- Damlapınar, Zülfikar (2008), "Medya ve Siyasete Güvenilirlik: Medya Siyasetinin Toplumsal Algılanmasına Bağlı Faktörler", Damlapınar, Zülfikar (Ed.), *Medya ve Siyaset*, (Konya: Eğitim Kitabevi): 187-207.
- Deniz, Şadiye (2010), "Türkiye’de Yazılı Basında Kadınların Siyasal Temsili: 03 Kasım 2002 ve 22 Temmuz 2007 Genel Seçimleri", *Journal of Yasar University*, 5 (19): 3199-3220.
- Dijk, Van T. A. (1988), *New Analysis: Case Studies of International And National News In The Press* (New Jersey: Lawrence Erlbaum Associates Publishers).
- Dijk, Van T.A. (1995), "The Mass Media Today: Discourses of Domination or Diversity", *Journal of European Institute for Communication and Culture*, 2 (2): 27-45.
- Doruk, Özlem (2013), "Disiplin Toplumu ve Haber Söylemi: Gökkuşağı Demeği’nce Yapılması Planlanan Yürüyüşün Engellenmesine İlişkin Haberlerin Çözümlemesi", Güllüpinar, Hasan (Ed.), *Gümüşhane Üniversitesi İletişim Fakültesi Elektronik Dergisi*, 2 (1): 106-132.
- Erdoğan, İlker (2013), "Dördüncü Güç Medyadan Beşinci Güç İnternete: Demokratik Bir Dönüşüm Mü Yaşanıyor?", *Selçuk Üniversitesi İletişim Fakültesi Akademik Dergisi*, 8 (1): 176-191.

- Geçer, Ekmel ve Şerif Arslan (2017), "Medyada Çok Sesliliğin Köşe Yazılarındaki Yansımaları: Seçim Dönemlerinde Türkiye Örneği", *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 10 (50): 712-726.
- Gezgin, Suat (2006), "Medya ve Demokrasi", *Medya Merceğinde Almanya ve Türkiye*, (Ankara: Konrad – Adenauer – Stiftung Yayını): 165-176.
- Gölbaşı, Haydar (2010), *Medyanın Seçmen Davranışları Üzerine Etkileri: Sivas İli Örneği*, Yayınlanmamış Doktora Tezi (Sivas: Cumhuriyet Üniversitesi).
- Heywood, Andrew (2013), *Küresel Siyaset* (Ankara: Liberte Yayın) (Çev. Nasuh Uslu ve Haluk Özdemir).
- İşık, Metin ve Ebru Akbaba (2004), "Medyada Haber Seçimi", İşık, Metin (Ed.), *Medyada Yeni Yaklaşımlar* (Konya: Eğitim Kitabevi): 141-156.
- İşık, Metin (2002), "İletişim Sistemleri – Siyasal İletişim İlişkileri Bağlamında İletişim Alanının Düzenlenmesi ve Medya – Devlet İlişkilerinin Değerlendirilmesi", *Selçuk Üniversitesi İletişim Fakültesi Akademik Dergisi*, 2 (2): 23-34.
- Kapani, Münci (2016), *Politika Bilimine Giriş* (Ankara: BB101 Yayınları).
- Kazancı, Metin (2002), "Althusser, İdeoloji ve İletişimin Dayanımlar Açıklığı", *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 57 (1): 55-87.
- Mardin, Şerif (2014), *Din ve İdeoloji* (İstanbul: İletişim Yayınları).
- Meyer, Thomas (2014), *Medya Demokrasisi* (İstanbul: Köprü) (Çev. Ahmet Fethi).
- Ongun, Ömer (2014), "Uluslararası Habercilik ve Söylem: Türkiye'deki Gazetelerin Suriye İç Savaşını Yansıtmaya Biçimleri", *Galatasaray Üniversitesi İletişim Dergisi*, 20: 77-90.
- Örs, Birsen (2014), "İdeoloji: Karmaşık Dünyayı Anlaşılır Kılmak", Örs, H. Birsen, *19. Yüzyıldan 20. Yüzyıla Modern Siyasal İdeolojiler*, (İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları): 3-38.
- Özer, Ömer (2011), *Haber Söylem İdeoloji: Eleştirel Haber Çözümlenmeleri* (Konya: Literatürk Yayınevi).
- Özer, Nuri Paşa (2011), *Gazete Haberlerinde Manipülasyon: 28 Şubat Örneği*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi (Konya: Selçuk Üniversitesi).
- Sözen, Edibe (2014), *Söylem: Belirsizlik, Mücadele, Bilgi/Güç ve Rafleksivite* (Ankara: Birleşik Yayınları).
- Taşdemir, Erdem (2005), "1980 Sonrası Türk Basını, Türk Siyasi Hayatı ve Basın-Siyaset İlişkisi", *Selçuk Üniversitesi İletişim Fakültesi Akademik Dergisi*, 3 (4): 173-180.
- Türkoğlu, Senem (2008), *Siyasal İletişimde Medya Manipülasyonunun Önemi Örnek Alan İncelemesi: Kosova*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi (İstanbul: İstanbul Üniversitesi).
- Udeoğlu, Başak (2015), "Basının Kamuoyu Oluşturma Görevi: 2014 Cumhurbaşkanlığı Seçim Kampanyası Dönemi, Yeni Şafak ve Sözcü Gazetesi Örneği", *Gümüşhane Üniversitesi İletişim Fakültesi Elektronik Dergisi*, 3 (2): 346-365.
- Uludağ, Mekki (2011), "Yandaş Medya: 2000 Sonrası Dönemde Medya Siyaset İlişkisi", Yağbasan, Mustafa ve Gülda Çetindağ Süme (Ed.), *Medya ve Etik Sempozyumu: Medya – Kültür İlişkisinde Etik* (Elazığ: Fırat Üniversitesi): 205-212.
- Weaver, H. David (2001), "Medya Gündem Kurması ve Medya Manipülasyonu", (Çev. Zülfikar Damlapınar), *Selçuk Üniversitesi İletişim Fakültesi Akademik Dergisi*, 1 (4): 44-56.
- YSK (2017), <http://www.ysk.gov.tr/ysk/content/conn/YSKUCM/path/Contribution%20Folders/Kararlar/2017-663.pdf> (10.08.2017)